

QASHQADARYO VOHASI QISHLOQ JAMOASINING IJTIMOIIY TUZILISHI (XX ASR BOSHLARIDA)

Pirmatova Nargiza Nazim qizi

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
magistratura bosqichi talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qashqadaryo vohasida jamolashtirish siyosatining amalga oshirilishi, buning natijasida chorva mollarining sonining keskin qisqarib ketishi, chorvachilik mahsulotlarining kamayishi, yem-xashak jamg'arish rejalarining bajarilmaganligi oqibatida chorva mollarining nobud bo'lishi, shuningdek chorvadorlarning majburan jamoalashtirishga qo'shilishi bilan bog'liq masalalar bayon etilgan.

Aytish kerakki, kollektivlashtirish boshlanishida viloyatda bir qator jiddiy xatolarga yo'l qo'yilgan, ayrim hollarda ixtiyoriylikning lenincha tamoyili buzilgan, ayrim kolxozlar shoshqaloqlik bilan tuzilgan, ular o'rta-sida zarur tushuntirish ishlari olib borilmagan. Qashqadaryoning chorva-chilikda erishgan yutuqlari va jamoalashtirish siyosatining ta'siri, vohada mavjud bo'lgan naslchilik zavodlarining bu davrdagi ahvoli va bu bilan bog'liq masalalari, jamoalashtirish yillarida Qashqadaryo vohasi iqtisodiyotida chorvachilikning o'rni arxiv ma'lumotlari yordamida atroflicha ochib berilgan va muhokama qilinadi

Kalit so'zlar: *ish hayvonlari, kambag'al-batraklar, "boshboshdoqlik", "Qoraqum" qorako'chilik sovxosi, "yot unsurlar".*

KIRISH

Vatanimiz mustaqilligi xalqimizga o'zligini anglashga, tarixiy xotirasini va azaliy milliy qadriyatlarini tiklashga, urf-odat va an'analarni teran o'rganishga keng imkoniyatlar yaratdi va mustabid tuzum davrida atayin soxtalashtirilgan tariximiz sahifalari xolisona yoritilmoqda.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur"— dedi.

XIX asr oxiri - XX asr boshlaridagi o'zbek qishloq jamoasi ijtimoiy tuzilishiga oid ba'zi masalalar elshunos olimlar - akademik K.Shoniyozov xamda T.Toshboeva va O.Burievlar asarlarida qisman tadqiq qilingan bulsada, lekin qishloq jamoasining ijtimoiy tarkibi masalasi yangicha yondashuvlar asosida etnologiya yo'nalishida chuqur va ilmiy o'rganilmagan. Ma'lumki, jamiyatdagi iqtisodiy va moddiy tengsizlik ijtimoiy tengsizlikni ham vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Qadimdan dehqonchilik bilan shug'ullangan

Janubiy O'zbekiston hududidagi Qashqadaryo vohasi qishloqlaridagi ijtimoiy jarayonlar tarixi ancha olis davrlarga borib taqaladi.

XX asrning 20 - yillarigacha Buxoro xonligi tarkibiga kirgan mazkur vohada yerning eng asosiy qismi yirik zamindorlarning tasarrufida edi. Zamindor o'z yerlariga ishlov berish, hosilni yetishtirish va saranjomlab olish imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun yollanma mehnat yoki ijara usullaridan keng foydalanishgan, natijada jamoat ijtimoiy tarkibida o'zgarishlar sodir bo'lgan.

SSSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasi va Xalq Komissarlari Sovetining 1930-yil 1-fevraldagi "O'zbekiston SSRni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida nazarda tutilgan quloqlarga qarshi favqulodda choralar ko'rdi. Aytish kerakki, kollektivlashtirish boshlanishida viloyatda bir qator jiddiy xatolarga yo'l qo'yilgan, ayrim hollarda ixtiyoriylikning lenincha tamoyili buzilgan, ayrim kolxozlar shoshqaloqlik bilan tuzilgan, ular o'rtasida zarur tushuntirish ishlari olib borilmagan. Ayrim qishloq, tuman va hatto viloyat sovetlarida quloqlar, burjua millatchilari faoliyat ko'rsatgan. Ayrim partiya, sovet, komsomol va kasaba uyushmalari xodimlari jamoalashtirishning mohiyati va maqsadini noto'g'ri tushunib, qishloqda partiya yo'nalishini buzib ko'rsatganlar tomonidan ham kollektivlashtirishga katta zarar yetkazildi. Qashqadaryo kambag'al dehqonlarining I qurultoyining (1930-yil may) so'zma-so'z ma'ruzasida ham o'lkani uzluksiz kollektivlashtirish yo'nalishlaridagi alohida muvaffaqiyatlar haqida so'z boradi.

Bu holat jamoa ishtirokchilari va rahbarlarining biz bilan bo'lgan suhbatida ham tasdiqlandi. To'liq kollektivlashtirishga o'tishi bilan Qashqadaryoda kolxoz harakatining sur'ati tezlashdi. 1929-yil noyabr oyida Butunittifoq Bolsheviklar Kommunistik partiyasi Markaziy Qo'mitasining Plenumi qishloqqa proletar qattiqqo'lligi va yetarli tashkiliy jihatdan kamida 25 ming nafar ishchini ishga yuborish to'g'risida qaror qabul qildi. Partiyaning murojaatiga javoban ishchilar sinfi qishloq va qishloq xo'jaligi jamoalarini sotsialistik qayta qurishga ko'maklashish maqsadida "Mehnatkashlarning birlashgan ixtiyoriy jamiyatini" tuzdi. Mamlakatning sanoat markazlari mehnatkashlari qishloqqa eng tajribali faollarni yuborishga qaror qildilar. Qashqadaryo viloyatiga birinchi 28 nafar kishi, 1930-yil 7-11-fevralda ikkinchi 45 nafar kishi, 1930-yil 15-martda uchinchi 67 nafar kishi 1930-yil dekabrda yetib keldi. 25 ming nafar mehnatkash partiya va hukumat ishonchini to'la oqladi. Ular mehnatkash dehqonlar o'rtasida nafaqat keng madaniy-ma'rifiy ishlar olib bordilar, balki qishloqning dehqon-kambag'al va o'rta dehqon ommasining quloqlarga qarshi, kolxoz tuzumining g'alabasi uchun kurashining tashkilot-chilariga aylandilar. Qashqadaryoda qishloq xo'jaligini sotsialistik tarzda qayta qurishda amaliy yordam ko'rsatish maqsadida Moskva viloyati sanoat korxonalari u yerga 8 nafar partiya xodimlarini yubordilar. SSSRda qishloq xo'jaligini kollektivlashtirish tarixini o'rganish, bu "iqtisodiy munosabatlarda, butun dunyoda katta inqilobni anglatardi. O'zbekistonda kolxoz harakati tarixini o'rganishda ham sezilarli yutuqlarga erishildi.

Biroq O‘zSSRning ayrim viloyatlarida qishloq xo‘jaligini kollektiv-lashtirish tarixi hali yetarlicha o‘rganilmagan. Xususan, O‘zbekiston SSRning sobiq Qashqadaryo viloyati viloyatlarida qishloq xo‘jaligini sotsialistik tarzda o‘zgartirish tarixi juda kam yoritilgan. Shu munosabat bilan biz bu yerda 1929-1932 yillarda Qashqadaryo viloyatlarida qishloq xo‘jaligini ommaviy va to‘liq kollektivlashtirishning asosiy nuqtalari va xususiyatlariga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligini sotsialistik tarzda qayta qurish juda o‘ziga xos va og‘ir sharoitlarda kechdi, bu esa kollektivlashtirishni amalga oshirishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqardi.

Qashqadaryo vohasida dehqonlar asosan g‘allachilik, bog‘dorchilik, sabzavotchilik, qisman paxta bilan shug‘ullanganlar. G‘allaning asosiy qismi sug‘orma dehqonchilikda yetishtirilgan. O‘rganilgan hudud qishloq aholisining ijtimoiy tarkibi O‘zbekistonning boshqa hududlari kabi, ijtimoiy -iqtisodiy mavqeiga ko‘ra Kamba g‘allar, o‘rtahol dehqonlar va boy-quloqlarga ajratilgan. Aholining ko‘pchiligini batraklar tashkil etgan. Batraklar bu yollanma mehnat evaziga kun ko‘ruvchilar bo‘lib, qarol, yetim va koranda, xizmatkor, podachi va uning yordamchisi, tegirmonchi uning ishchisi, objuvozchi, kegizchilar, bog‘bon, bog‘ qorovuli va ishchisi, o‘toqchi, o‘roqchi, cho‘pon cho‘liq va shunga o‘xshash xizmatlarni bajaruvchilar kirgan. Batraklarning ishlab chiqarish vositalari bo‘lmagach, ular hafta, oy, yil, dalama - dala qishloq xo‘jalik ishlariga mavsumiy yollanib, mehnati evaziga ish haqini pul bilan yoki maxsulot shaklida olgan.

* Birinchidan, to‘liq kollektivlashtirish boshlanishiga kelib, u yerda sanoat yo‘qligi sababli mintaqada proletar kadrlar yo‘q edi.

* Ikkinchidan, kolxoz qurilishining rivojlanishiga sovxozlar kabi muhim ta'sir ko'rsatuvchi omil yo'q edi.

* Uchinchidan, yuqori intensiv paxta xo'jaliklari bilan bir qatorda yirik ishlarning aksariyati qoralama hayvonlar yordamida eski ibtidoiy asboblardan foydalanib amalga oshirildi.

* To‘rtinchidan, 1929-yil oxiriga kelib, ishlovchi qoramol birligiga o‘rtacha 5,5 gektar sug‘oriladigan va 0,3 gektar lalmi yer to‘g‘ri keldi.

* Beshinchidan, bu hudud qishloq xo‘jaligining barcha sohalari bo'yicha mutaxassislarga ayniqsa muhtoj edi.

Yuqoridagilarni inobatga olib, Qashqadaryo vohasida jamoalashtirish siyosatining chorvachilikda tutgan o‘rnini ilmiy tadqiq etish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biridir.

Qashqadaryo viloyati ayollari turli yig‘ilishlar va anjumanlarda ham faol ishtirok eta boshlagan. Masalan, 1935-yil oktabrda Toshkent shahrida O‘zbekiston ayollarning I-chi syezdi o‘tkazilib, unda G‘uzor rayonidan Umarova delegat sifatida ishtirok etib, u anjumanda ma‘ruza qilgan. Yakkabog‘ rayoni Samoq qishlog‘idan Lola Boboyeva ham qator anjumanlarida delegat sifatida ishtirok etgan. Lola Boboyeva kolxoz raisligidan rayon partiya komiteti sekretarigacha ko‘tarilgan. Shuningdek, Beshkent rayonidan Navruzoy Arabova, Sadimova, Qarshi rayoni “III

Internatsional” kolxozi raisi Bodomoy Vohidovalar partiya organlari lavozimlariga saylandi. O‘zbekiston bo‘yicha bu davrda 200 ming nafar ayollar rahbarlik lavozimlariga jalb etilgan.

Xulosa o‘rnida XIX asr oxiri va XX boshlarida o‘zbek qishloq jamoasida ijara shakllarining ba’zi qirralari Qashqadaryo vohasi aholisi tarix – etnologiya ma’lumotlari asosida Qashqadaryo vohasi misolida yoritildi. Olib borilgan ilmiy

tadqiqotlarni tasdiqlashicha, yollanib ishlovchilarning aksariyati o‘z yumushlarini sitqidildan bajarishga intilganliklari tufayli o‘zlarini mehnat samaralaridan esa to‘la bahramand bo‘lishgan. Mustaqillik davrida fuqarolarning ijara usulida erkin mehnat qiluvchilariga keng yo‘l ochilib, o‘z mehnatlarining natijalaridan to‘la bahramand bo‘lishlariga to‘liq shart- sharoitlar va keng imkoniyatlar yaratildi.

Shuni aytish mumkinki, jamoalashtirish natijasida Qashqadaryo vohasida chorvachilik sohasi rivojlanmasdan orqaga ketdi. Bu esa sohadan daromad topadigan chorvador qatlamning qashshoqlashuviga sabab bo‘ldi.

O‘zbekistonda amalga oshirilgan kollektivlashtirish siyosati qishloqlarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotida jiddiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Bu avvalo aholini ijtimoiy tabaqalaridagi o‘zgarishlarda ko‘zga tashlanadi. Qadimdan o‘zbek qishloqlarida mavjud bo‘lib kelgan xususiy yer egalari-boylar, o‘rta hol dehqonlar, din peshvolari, savdogarlar, kambag‘al dehqonlar, chorakor kabi ijtimoiy guruhlar o‘rniga kolxozchi va ishchi tabaqasi shakllantirilgan. Bu davrda xotin-qizlar ijtimoiy tabaqasining mavqeini ko‘tarish va ulardan sovet hukumati manfaatlari yo‘lida foydalanish tadbirlari ko‘rilishi natijasida, mazkur tabaqa vakillari sovet va partiya tashkilotlari faoliyatida faollik ko‘rsatishgan. Ayollarning kolxozchi, deputat, o‘qituvchi sifatida jamiyatdagi o‘rni oshib borgan.

ADABIYOTLAR:

1. Ruziboev Dilshod Azam ugli. STATE OF LIVESTOCK BREEDING IN UZBEKISTAN IN THE PERIOD UNTIL THE FIRST HALF OF THE 20 TH CENTURY // ORIENSS. 2022. #3.
2. Ruziboev Dilshod Azam ugli. THE ROLE OF ANIMAL BREEDING IN THE ECONOMIC LIFE OF KASHKADARYA REGION AND THE ANIMAL FEED POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY // ORIENSS. 2022. No. 11.
3. Ruziboev, D. A. (2021, November). CHANGES IN LIVESTOCK FARMING IN UZBEKISTAN IN 1946-1953 AND THEIR SPECIFIC CHARACTERISTICS. In International journal of conference series on education and social sciences (Online) (Vol. 1, No. 2).
4. Ташбаева Т.Х. К обзору литературы по изучению издольных аренд.- Из истории культуры народов Узбекистана. -Т.: “Фан”, 1965, с. 66-72.

5. Buriyev O. An'anaviy qishloq jamoasining ijtimoiy tarkibi xususida (Janubiy O'zbekistan materiallari asosida). -O'zbekistan etnologiyasi: yangicha qarashlar va yondashuvlar.-T., 2004. B. 147-151

6. Akmatov O.Y. Social and Economic Processes That Took Place In The Agricultural System Of Uzbekistan In The First Half Of The 20th Century. In volume 17, of Eurasian Journal of History, Geography and Economics (EJHGE) February 2023. P.35-39

